

ASPECTE ALE PRACTICĂRII AGRICULTURII TRADIȚIONALE ÎN CÎTEVA SATE DIN CÎMPIA BĂRĂGANULUI

Ioana ARMĂȘESCU
George LAZĂR

Zona cercetată (satele Roseți, Modelu, Jegălia, Mihai Viteazu, Vlad Țepeș, Nicolae Bălcescu — jud. Călărași) aparține unității geografice a Cîmpiei Bărăganului, parte componentă a Cîmpiei Române.

Solul se caracterizează printr-o calitate deosebită, fiind un pămînt roditor (cernoziom), propice cultivării cerealelor. Condițiile climatice sînt specifice stepel, cu precipitații bogate în timpul iernii, cu veri secetoase, cu vînturi puternice și diferențe mari de temperatură de la un anotimp la altul.

Formele de relief sînt joase, cu movile risipite din loc în loc, iar vegetația tipică zonei de cîmpie. În partea de sud-est a zonei, spre Borcea, se întîlnesc plante specifice de luncă și baltă: sălcii, plop, arini, diverși arbuști, trestii, papură etc. Cu excepția acestei părți, cursurile de apă și lacurile sînt puțin numeroase. Apa de băut se procura în trecut cu mare dificultate, fiind scoasă de la mare adîncime (25—40 m), cu burduful tras de vite ¹.

Problema vechimii și continuității populației din această vastă zonă de cîmpie, deschisă atît intemperiilor cît și năvălirilor dușmane, a preocupat permanent pe cercetătorii din diferite domenii: istorici, geografi, etnografi.

Mărturii cu privire la existența unei populații autohtone care a locuit pe acest teritoriu sînt descoperirile arheologice de ceramică locală în necropolele de la Nicolae Bălcescu și Alexandru Odobescu, precum și urmele unor așezări dacice și feudale în bazinul Gălățui. De asemenea dovezi arheologice de așezări și tezaure monetare atestă existența populației române, coexistînd cu alte populații pe acest teritoriu, între secolele IX—XIII ².

În timp ce cîmpul interior Bărăganului, datorită unor condiții mai puțin prielnice, a fost populat mai tîrziu și mai slab, cîmpul exterior a cunoscut așezări constituite cu mult înainte. Formarea și evoluția satelor mai vechi, atestate documentar din sec. al XIV-lea, sînt puternic influențate de lupta dintre mănăstiri și marii boieri feudali pentru stăpînirea lor. În acest conflict domnitorii interveneau cu danii care întăreau fie proprietatea mănăstirească, fie pe cea feudală. Conflictul cel mai puternic rămîne însă cel dintre stăpînirea feudală și cea a țăranilor liberi ³.

Zona cîmpului interior nu a beneficiat de o locuire permanentă și stabilă, pînă în sec. al XIX-lea fiind străbătută de ciobani care își duceau oile la iernat în baltă. De-a lungul

drumurilor care făceau legătura între satele de pe Borcea și cele de pe Ialomița au apărut din loc în loc construcții izolate, hanuri și „pește” pentru schimbarea cailor, servind ca adăpost drumeților. Terenul întins era folosit pentru pășunatul animalelor. Pentru protejarea oamenilor și animalelor s-au construit adăposturi temporare numite, „tîrle”, în jurul cărora a început să se practice și puțină agricultură. Acest „tîrle” se transformă cu timpul în așezări de sine stătătoare, locuitorii lor fiind cunoscuți sub denumirea de „tîrlași”. În jurul „tîrlelor”, ca și în jurul unor puncte de popas sau vamă s-au stabilit o seamă de locuitori din satele din Ialomița, Ilfov, Prahova, Muscel, sau din Transilvania (Făgăraș, Brașov, Sibiu).

Dezvoltarea forțelor de producție și intensificarea schimburilor comerciale în secolul al XIX-lea sînt însoțite pe plan social de o înăsprire a exploatarea paturilor mai puțin avute atît în Țările Românești cît și în Transilvania. Ca urmare, locuitorii din aceste ținuturi sînt atrași de zona de cîmpie, unde întinsele terenuri aparținînd statului, minăstirilor sau marilor moșieri aveau nevoie de mînă de lucru. Acest fenomen demografic a fost facilitat și prin acordarea unor privilegii din partea statului, interesat în popularea unor regiuni mănăstirești, dar insuficient valorificate (odată cu trasarea vetrei satului și sistematizarea ei se construiau și case pentru cei ce urmau să se stabilească pe aceste terenuri, de obicei tineri căsătoriți). Creșterea numerică a așezărilor din zonă s-a produs și prin „roirile” de sate, acolo unde a existat o populație mai densă și teren insuficient, precum și în urma împroprietăririlor efectuate de stat în 1864, după războiul din 1877, în 1893, 1921. Adesea țărani au fost nevoiți să ia pămînt în dijmă de la moșieri (jumătate recoltă sau 1/3 o lua proprietarul), deoarece pămîntul primit de la împroprietărire devenea cu timpul insuficient pentru traiul unei familii în urma împărțirilor repetate între urmași.

În aceste condiții, în bună măsură împărțirea pămînturilor în cadrul comunității sătenești (loc de casă, pămînt arabil, izlaz) era reglementată de modul în care s-au efectuat împroprietăririle. Delimitarea proprietăților se făcea prin „răzoare” (fișii de pămînt neurate, acoperite cu iarbă și arbuști de măcieși sau porumbe.). Cu ocazia măsurărilor efectuate la împroprietărire, se puneau pietre sau țărui care marcau locurile individuale. Ulterior, acestea au dispărut, granițele păstrîndu-se tot cu ajutorul „răzoarelor”.

Ocupațiile principale ale locuitorilor din satele cercetate au fost agricultura și creșterea vitelor; ca ocupații secundare s-au practicat viticultura, albinăritul și pescuitul (în zona de baltă). În satele din nord-vestul Bărăganului (Mihai Viteazu, Vlad Țepeș, Nicolae Bălcescu) nu erau grădini de zarzavat în trecut, locuitorii procurîndu-și legume din satele dinspre Dunăre. Terenul agricol („cîmpul”) se găsea la o oarecare distanță de sat (între 5—25 km), locurile fiind cultivate preponderent cu cereale.

Izlazul pentru vite se afla în apropierea satului, adesea pe un teren mai înalt. Mîriștea era folosită de ciobanii care plăteau chirie proprietarului terenului pentru pășunatul oilor. Procedul după care oile erau lăsate în cîmp după strîngerea recoltei („tîrlirea”) constituia de fapt singura modalitate de îngrășare a terenului. În satele din partea de sud-est, aproape de Borcea, cerealele se semănau în luncă, unde terenul era mai roditor. Pe malul apei se găseau și grădini de zarzavat, care erau irigate pentru a produce recolte bune, lucrate mai întîi de bulgări veniți de la Turtucaia, iar mai tîrziu și de români. Irigarea se făcea cu ajutorul roții, pusă în mișcare de animale.

Datorită condițiilor prielnice și necesităților determinate de lucrarea pămîntului, în prima jumătate a secolului al XIX-lea creșterea vitelor are un caracter predominant. Numărul mare de animale deținute de satele de pe Borcea (boi, vaci, cai, porci), făcea ca acestea să fie ținute în stare liberă în luncă.

Ca urmare a împroprietăririlor și extinderii satelor se împuținează terenurile necultivate iar agricultura ocupă locul principal în cadrul ocupațiilor practicate.

Plantele cultivate în trecut erau: meiul, grîul, secara, porumbul, orzul, ovăzul, dughia, cînepa, inul, rapița. În perioada interbelică statul i-a obligat pe țărani să extindă soiurile cu o serie de plante industriale: floarea soarelui, bumbac, sfeclă de zahăr, tutun.

O parte din cerealele cultivate (meiul, porumbul și grîul) era folosită pentru hrana oamenilor. Preponderența în alimentație o deținea în trecut meiul, înlocuit apoi de porumb, în timp ce grîul era întrebuițat în ocazii deosebite, cea mai mare parte din cantitatea obținută fiind comercializată.

Orzul, ovăzul, secara și dughia erau folosite pentru animale, pentru hrana cărora se semăna și trifoiul sau lucerna.

Se mai cultivau și fasolea, linte, bobul și năutul, dovlecii și pepenii, iar în grădini morcovii, cartofii, ceapa, varza, roșiile, vînetele, ardelul, pătrunjelul.

Culturile principale se roteau fie anual (grîu-porumb), fie la trei ani, după grîu făcîndu-se „ogor”⁴ (terenul arabil se lăsa necultivat, ca loc de pășune, pentru refertilizarea solului).

Arătura pentru grîu se făcea la o adîncime mai mică (5—6 cm) decît cea pentru porumb (cca 20 cm). Existau două modalități de a se executa aratul: la „răzor”, adică dinspre margine spre interior și la „cormană”, de la centru spre extremități⁵. Direcția brazdelor se schimba de la un an la altul, pentru a nu favoriza spălarea terenului de ploaie. După semănatul grîului se „borcnea” pămîntul o dată sau de două ori; pentru cînepă și in se folosea tăvălugul.

Terenurile agricole fiind în general netede, fără denivelări, nu necesitau lucrări speciale de înlăturare a apei. Recolta obținută de pe terenurile situate în luncă sau în părțile mai joase era mai bogată, datorită fertilității solului, care beneficia și de un grad sporit de umiditate.

În secolul al XIX-lea plugurile de fier ajung să înlocuiască total plugul de lemn⁶.

S-au folosit atît plugul cu o brazdă, care mergea mai ușor toamna, cînd „se băgau buruienile în pămînt”, cît și plugul cu două brazde. În satele cercetate se cunoșteau două tipuri de pluguri: plugul cu cearne românesc și plugul nemțesc, denumit „porc mistreț” (după emblema firmei producătoare), prevăzut cu arc și șurub, ce putea fi reglat „atît cît puteau caii să ducă”⁷.

Pentru întreținerea curentă fierul plugului se curăța de iarbă și pămînt cu oticul și se ascuțea periodic, cormană se ungea și se ascuțea și ea.

Pe terenurile în pantă se ara pe mijloc și se întorcea plugul în loc (arătură „suveică”) pe terenurile drepte se „dădea roată cu plugul” sau se „ara în ocol”⁸.

După arat bulgării se sfărîmau cu tăvălugul confecționat dintr-un lemn gros de salcîm, legat cu fier. Pentru mărunțit pămîntul se folosea boroana.

Tăvălugul și boroana se utilizau după semănatul orzului, grîului, ovăzului, „pentru acoperit sămînța, să nu o ia vîntul sau să o mănînce păsările”.

Grapa de mărăcini și grapa de fier erau folosite pentru acoperit sămînța și nivelat terenul.

Pentru desfundat terenul la grădina de zarzavat se foloseau hîrlețul și sapa, pentru întreținerea culturilor și îndepărtarea buruienilor — sapa, prășitoarea cu trei sau cinci cuțite triunghiulare, rarița „cu aripi”. Rarița răsflora pămîntul într-o parte și alta, ceea ce determina afinarea lui; în șanțul astfel format se semăna porumbul sau fasolea.

Pentru recoltarea păioaselor se utilizau secera cu zimți sau coasa (mînuită numai de către bărbați).

Spre deosebire de marli proprietari care introduseseră mașinile de recoltat încă în a doua jumătate a secolului trecut, țărani cunosc mult mai tîrziu utilizarea acestora, mai timid la începutul secolului nostru și mult mai intens după primul război mondial.

Dintre cerealele cultivate ponderea o dețin porumbul și grîul. În timp ce marii proprietari cultivau suprafețe întinse cu grîu, țăranii preferau porumbul, care constituia alimentul de bază al acestora, luînd locul meiului (se cunoaște faptul că în tot cursul secolului al XIX-lea se consuma frecvent mămăligă de mei în zona de cîmpie)

Soiurile de porumb mai răspîndite erau: porumbul roșu, alb, românesc și „măseaua calului”. Cîmpul pentru porumb se ara toamna sau primăvara. Semănatul se făcea în luna martie, „înaintea plugului”. Prima prașilă se făcea la sfîrșitul lunii mai, cînd porumbul avea deja trei foi și atunci se și rărea, păstrîndu-se plantele cele mai viguroase⁸. Pentru prașila a doua se folosea rarița sau prășitoarea trasă de cai, pentru înlăturarea buruienilor și afinarea pămîntului, iar atunci cînd datorită ploilor, acestea se înmulțeau repede, riscînd să înăbușe plantele, se executa și a treia prașilă.

Culesul avea loc în luna octombrie. Ca și la celelalte lucrări agricole, participa întreaga familie, ajutată uneori de oameni angajați cu ziua, sau după sistemul „pe împrumut”.

Mai frecvent știuleții se culegeau cu foi cu tot, transportîndu-se cu carele acasă. Aici se făcea clacă pentru curățarea de pănușe, operațiune la care participau rudele și vecinii gazda oferind mîncare și băutură. Tulpinile rămase pe cîmp se tăiau cu secera în nopțile cu lună și se strîngeau în „glugi” care se aduceau și se depozitau în apropierea grajdului fiind folosite, ca și pănușile, pentru hrana animalelor. Rămășițele (ogrinjii), ca și cocenii de porumb se întrebuițau pentru încălzit.

Știuleții depănușați se puneau la păstrare în „porumbare” — construcții din lănteți care permiteau uscarea și aerisirea lor.

Astfel depozitat, porumbul se păstra pînă în primăvară, cînd știuleții se băteau cu coada secerii, sau cu ciocane de lemn, pe o scîndură groasă, pentru a se obține boabele⁹. Se folosea și batoza de mînă pentru această operație. Boabele se păstrau apoi în magazie, în coșuri din nuiile împletite și se măcinau după trebuință.

Printre porumbi se puneau și fasole, dovleci și pepeni verzi, pentru economisirea terenului. Fasolea, inul și cînepa se semănau și la capătul terenului cu porumb, cînd suprafețele erau mai mari.

După ce se termina culesul porumbului se executa arătura de toamnă pentru grîu.

După cum am amintit, de la începutul secolului nostru se cultiva în Bărăgan mai mult grîu pe întinsele terenuri ce aparțineau marilor moșieri¹⁰. Țăranii extind culturile de grîu îndeosebi după primul război mondial.

În vederea semănatului semințele erau selecționate cu ajutorul „ciurului” (confectionat din piele de oaie, capră sau bou), boabele se semănau din mînă, ținîndu-se rîndul în stînga și dreapta semănătorului. Un alt procedeu mai vechi și mai puțin întîlnit era semănatul grîului „înaintea plugului” sau „sub brazdă” (întîi se semăna, apoi se ara)¹¹. Acoperirea semințelor se făcea prin grăpare. Buruienile (rapița sălbatică, mālura) erau plivite cu mîna.

În lunile iunie-iulie, cînd grîul era copt, se recolta cu secera sau coasa cu corn¹². Alături de bărbați secerau și femeile, iar copiii greblau spicele rămase pe miriște. După 1900 au apărut, aduse din Germania, secerători trase de cai și boi, ca și secerători-legători¹³.

Snopii erau legați cu fire de grîu rupte dimineața pe rouă, apoi se strîngeau în clăi care se desfăceau în fiecare dimineață pentru a se usca spicele. Numărul de snopi care alcătuia claia era diferit de la sat la sat (între 28—34). O claie era aclătultă din două „jumătăți”. Grîul era lăsat pe cîmp circa două săptămîni pentru a se usca cît mai bine, se urmărea ca seceratul să se efectueze cît mai repede, să nu prindă grîul ploile pe cîmp.

Treeratul grîului s-a făcut mult timp cu caii pe arie.

Aria de treerat se amenaja fie la marginea satului, fie chiar în ograda gospodarului. Pentru aceasta se curăța iarba cu sapa se stropea locul și se bătătorea bine cu malul din

lemn, uneori se lipea cu lut și se așterneau paie cărora li se dădea foc — ca să curețe și să întărească locul. În final se mătura și se bătătorea din nou.

În mijlocul ariei se înfigea un stîlp numit „steajăr”, în jurul căruia pe toată suprafața se așezau snopii desfăcuți din legături, lăsîndu-se o mică distanță pînă la stîlp. Snopii dispuși în cercuri concentrice se așezau astfel: primul rînd de la „steajăr” avea spicele îndreptate spre exterior, iar următoarele se așezau cu spicele oblic spre interiorul ariei. Treeratul se făcea cu 3—4 cai legați la stîlp, cu o frînghie a cărei lungime varia în funcție de dimensiunile ariei. Capătul liber al frînghiei se termina printr-un „jug” (gîtar sau cravată), atașat la gîtul cailor. Treeratul spicelor se făcea prin călcare de către animale, la care se atașau uneori grătare de lemn sau tăvălugul, mai rar căruța (fără „dric”).

Boabele se strîngeau într-o parte, paiele se îndepărtau cu furca iar pleava se curăța cu „primeteala” (o plasă fixată pe o prăjină). Cînd bătea vîntul boabele erau „vînturate” cu lopata sau ciurul, iar mai tîrziu cu vînturătorea.

Cînd se treera cu mașinile, oamenii se organizau „în cete” (tovărășii) între mai mulți bărbați, conduse de către un vătaf.

Plata pentru folosirea mașinii se făcea în natură (uium), după cum era înțelegerea (1/10 sau 1/30 după cum era anul de roditor).

Cînd aria era în afara satului paiele se transportau acasă cu „tîrșul”, fiind folosite împreună cu pleava drept hrană pentru vite.

O parte din recoltă era vîndută de țărani la oraș (în Slobozia sau Călărași), sau chiar de acasă prin intermediari (misiți sau dragomani)¹⁴. Restul se depozita în hambare, coșuri sau magazii.

O modalitate arhaică de păstrare a cerealelor (orzul, grîul, meiul) o constituia depozitarea lor în „gropile de bucate”. Acestea erau săpate la adîncimea unui stat de om, fiind înguste la suprafață și mai largi la bază, se lipeau cu lut și se ardeau cu paie timp de o săptămînă pentru ca să se usuce bine. Gropile erau diferite ca dimensiuni în funcție de cantitatea de cereale depozitată¹⁵.

Gura gropii de bucate se acoperea cu o roată de căruță, deasupra se clădea o glugă de coceni sau se acoperea cu paie pentru a fi protejată, uneori se construia și un mic acoperiș de lemn.

Fără a se remarca în mod deosebit ca zonă viticolă, actualul județ Călărași a cunoscut din vechime practicarea viticulturii.

Astfel pentru satul Jegălia este atestat acest fapt prin documente datînd din 17 martie 1752 și din 1793¹⁶. De asemenea din schițele de plan eliberate clăcășilor împrumietării în septembrie 1885 în satul Mihai Viteazu se observă că unul dintre locuri este intitulat „la vie”¹⁷.

În primul deceniu al secolului nostru vița românească a fost înlocuită cu hibrizi — producători direcți. În general apariția unor suprafețe mai mari plantate cu viță-de-vie se remarcă după 1910.

Din trecerea în revistă a unor aspecte privind practicarea agriculturii în unele sate din Bărăgan se desprind cîteva caracteristici. Pînă la jumătatea secolului al XIX-lea existau încă multe terenuri înțelenite și o pondere mare a creșterii animalelor. Odată cu restrîngerea terenurilor necultivate, datorită împrumietărilor și creării de noi sate, cultura pămîntului capătă rolul principal.

Culturile mari erau cele de plante cerealiere, ocupînd suprafețe întinse din terenul arabil. Agricultură practică în această zonă a Bărăganului a păstrat mult timp o serie de tehnici, procedee și instrumentar tradițional, schimbări mai accentuate intervenind abia după primul război mondial. Schimbări profunde, care transformă Bărăganul în grînarul țării au loc însă odată cu apariția agriculturii socialiste, practicate pe baze științifice, cu mijloace mecanizate și introducerea irigațiilor, contribuind la obținerea unor recolte record.

1. Lahovari, George Ioan, Marele dicționar geografic al României, vol. 1, București, 1898, p. 319
2. Stan, Cristache, „Originea și extinderea toponimului Bărăgan” în Ialomița, Studii și comunicări de muzeologie, arheologie, istorie și etnografie, 1977, p. 87
3. Panait I, Panait, „Lupta satelor de pe Borcea împotriva relațiilor feudale din sec. al XVIII-lea”, în Ialomița, Studii și cercetări de muzeologie, arheologie-istorie și etnografie, 1977, p. 99.
4. „Ogorul se lasă ca să se odihnească pământul” — inf. Vasilescu Dumitru, com. Jegălia, jud. Călărași, n. 1899.
5. „Se ară și după vite, vitele bune făceau arătură bună” — Inf. Fanache Ion, com. Roseți, jud. Călărași, n. 1910.
6. „nainte de anul 1900 se mai folosea încă semănatul cu parul” — „Părinții aveau pluguri de lemn cu brăzdar de fier, bunicii cu un corn ascuțit dintr-un lemn mai tare băgat în trupa plugului” — inf. Vasilescu Dumitru, com. Jegălia, jud. Călărași, n. 1899.
7. „Arătura de vară era bună, fiindcă se odihnea și se prăjea pământul. Se puneau patru boi la plug și se ara chiar printre clăi, după ce se secera, în toiu caldorii, când se cocea oul în praf” — Inf. Petre Ștefan, com. Roseți, jud. Călărași, n. 1911
8. „Era obiceiul ca după prima prașilă să se arunce pământ în sus să crească porumbul mare și să te orești în loc ca să lege rod” — inf. Vasilescu Dumitru, com. Jegălia, jud. Călărași, n. 1899.
9. „Era obiceiul ca după curățatul porumbului să se arunce pe apă ciocanele rămase de la cel mai frumoși porumbi, ca să nu facă în anul urmă-

tor mălură” — Inf, Stoica Gheorghe, sat Mihai Viteazu, com. Vlad Țepeș, jud. Călărași, n. 1905

10. „Pe moșia bolerului se cultiva grâu și rapiță pentru comerț. Aveau atîta grâu că nu-l puteau termina de treerat, îl făcea șire pe tot cîmpul.” Inf. Vasilescu Dumitru, com. Jegălia, jud. Călărași, n. 1899.

11. Mihalache Iosif, Istoricul școlii din satul Mihai Viteazu, com. Vlad Țepeș, jud. Ialomița, monografie-dact., p. 26.

12. „Cînd grîul era culcat se secera, cînd era înalt și drept se cosea” — inf. Fanache Ion, com. Roseți, jud. Călărași, n. 1910.

13. Inf. Vasilescu Dumitru, com. Jegălia, jud. Călărași, n. 1899.

14. Inf. Neagu Dumitru, com. Vlad Țepeș, jud. Călărași, n. 1915.

15. Măsurile de capacitate cunoscute în trecut în zonă erau dubla, coșul și kila. 1 dublă = 15 kg porumb = 18 kg grâu = 12 kg orz, ovăz. 1 coș = 1 dublă de porumb știuleți. La un pogon se obțineau în trecut 60—70 duble de grâu sau 4 căruțe cu porumb (50—60 coșuri căruța). 1 kilă = 36 duble. Într-o groapă de bucate de dimensiuni mari (3 m adîncime — 1 m diametru la gură și 2,5 m diametru la bază), intrau și 10 kile de cereale.

16. Panait I. Panait, „Lupta satelor de pe Borcea împotriva relațiilor feudale din secolul al XVIII-lea” în Ialomița, Studii și cercetări de muzeologie, arheologie-istorie și etnografie, 1977, p. 101.

17. Mihalache, Iosif, Monografia comunei Vlad Țepeș și Mihai Viteazu, jud. Ialomița, 1973, volum dactilo, p. 26.